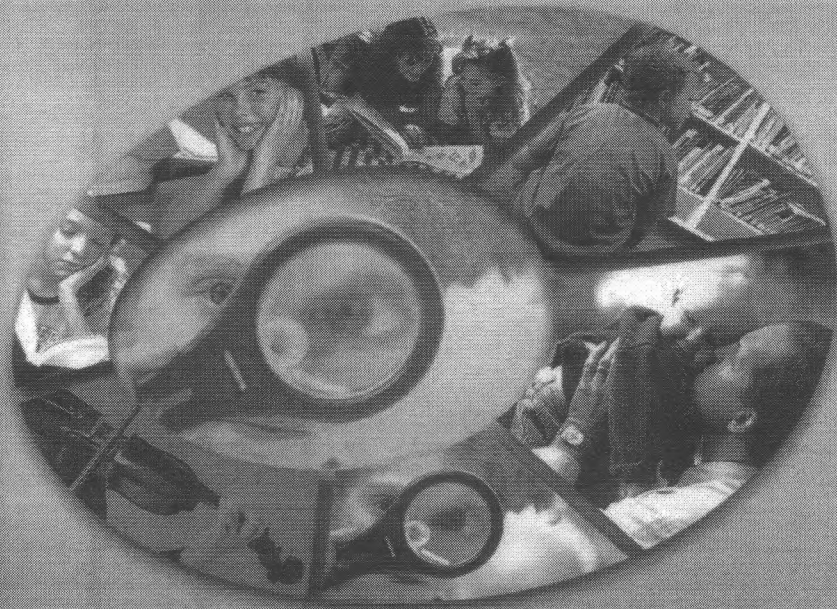

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ
ТА МІЖОСОБИСТІСНИХ ВЗАЄМИН**

**Матеріали VII міжнародної
науково-практичної конференції**

23 квітня 2015 року

УДК 159.923(061)
ББК 83.37+43

А 43

Рецензенти:

- У. Груща-Мьомік** – доктор педагогічних наук, ад'юкт, Інститут педагогіки, Жешівський університет, Республіка Польща
Ж.П. Вірма – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк
В.О. Моляко – академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

Редакційна колегія:

С.Д. Мисимико, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор (головний редактор); **Г.О. Балл**, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор; **Бєста Аїна Зємба**, доктор гуманітарних наук, ад'юкт кафедри соціальної педагогіки Інституту педагогіки Жешівського університету (Республіка Польща); **В.В.Клименко**, доктор психологічних наук, професор; **О.М. Кокув**, доктор психологічних наук, професор; **О.І. Медведька**, кандидат психологічних наук, доцент, Брестський державний університет імені О.С. Пушкіна (Республіка Білорусь); **Л.А. Онуфрієва**, кандидат психологічних наук, доцент (відповідальний секретар); **Марія Павлюк**, професор надзвичайний, доктор таблігтований гуманітарних наук, Інститут педагогіки, Жешівський університет (Республіка Польща); **М.Л. Смульсок**, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор; **Н.В. Ченелева**, дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор.

Рекомендовано до друку рішеними Вченою радою

Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

(протокол № 4 від 30.03.2015 р.),

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

(протокол № 4 від 26.03.2015 р.)

А43

Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин, 23 квітня 2015 р. : Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський, 2015. – 276 с. – Укр., рос., польс., англ.

У матеріалах VII міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» окреслено найбільш актуальні проблеми сучасної психології, представлено широкий спектр наукових розробок вітчизняних і зарубіжних дослідників; здійснено аналіз проблем, умов і труднощів психічного розвитку, вікових та індивідуальних особливостей становлення особистості й психології навчання.

Матеріали учасників конференції адресуваться професійним психологам, докторантам і аспірантам, усім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку психологічної науки.

Матеріали опубліковано в авторській редакції.

УДК 159.923(061)

ББК 83.37+43

© Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2015
© Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015

О.М. Назарук,

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри авіаційної психології,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна
Oksana_nazaruk@ukr.net*

Теоретичний аналіз проблеми відповідальності професіонала в особливих умовах діяльності

Впродовж усього процесу формування та розвитку людини як гармонійної особистості, вона є включеною у відповідні до вікового цензу види діяльності, які змінюють один одного у соціальному середовищі. Соціально-прийнятні види діяльності, в тому числі й професійна діяльність, впливають на особистість, і завдяки цьому відбувається психологічний та соціальний розвиток упродовж життя. Головне, що людина має можливість проявити себе через дії, вчинки, досягнення, розкрити свої особистісні якості. Проблема становлення особистості професіонала у процесі професійної діяльності залишається актуальною. Робота та прийняття ним важливих рішень у системі «людина-людина» або «людина-машина» в умовах підвищених ризиків та навантажень залежить не тільки від знань та умінь, а й від професійно-важливих та особистісних якостей, зокрема, відповідальності. Ключовим аспектом виступає те, як професіонал буде виконувати свої професійні обов'язки, коли специфіка самої діяльності (військовослужбовці, правоохоронці, пілоти, оператори, рятівники) припускає потрапляння у непередбачувані ситуації та працю в особливих умовах професійного середовища.

Так, у соціально-психологічних дослідженнях часто використовують як взаємозамінні поняття «середовище» та «ситуація» для позначення певних соціальних умов, які безпосередньо впливають на людину у процесі життя та діяльності. Інший погляд на взаємодію цих понять пропонує інтегративно-особистісно-ситуаційний підхід, який визнає не стільки умови, скільки особливості самої людини. В межах такого підходу враховують, що люди відрізняються за ступенем прояву особистісних особливостей у різних ситуаціях; люди з певними особистісними особливостями схильні обирати певні типи соціальних ситуацій; різні ситуації можуть гальмувати або сприяти проявам індивідуальних відмінностей людей (Грішчина Н.) які більше стосуються саме особистісних властивостей особистості. Проте, у будь-якій складній ситуації професійне середовище вимагає від людини застосування особистісних та професійних якостей на однаково високому рівні, щоб забезпечити ефективність виконання завдань.

Порівняння двох вище зазначених понять показує їх зв'язок і водночас відмінність. Так, середовище – це комплекс певних умов, зовнішніх сил та стимулів, що впливають на індивіда (Блум Б.), тобто умов, які постійно супроводжують людину в процесі її життєдіяльності або професійної діяльності. На відміну від середовища, ситуація – це не стільки сукупність елементів об'єктивної реальності, скільки продукт і результат активної взаємодії особистості й середовища (Філіппов А., Ковальов С.), що спонукає та опосередковує активність людини. Отже, поняття ситуації є близьким до поняття середовища, але вони не являються тотожними (Ніколов Л., Грішина Н.), оскільки саме ситуація сприяє розкриттю певних особистісних властивостей людини, особливо у складних умовах професійного середовища.

Зрозуміло, що середовище і ситуація можуть містити сприятливі та несприятливі чинники, які особистість сприймає для себе як позитивні або негативні і певним чином діяти, що матиме для неї відповідні наслідки. За даними багатьох учених ситуація: завжди обмежена у часі, вона короткочасна; спонукає людину до невідкладної активності; завжди суб'єктивна (це «чиясь» ситуація), тому вона стимулює людину до досить оперативної інтерпретації і отримує певне значення (Титаренко Т., Ніколов Л., Шибутані Т.), і ситуацію потрібно своєчасно оцінити та прийняти відповідні адекватні рішення.

Так, у непередбачуваній ситуації, що відбулась, коли не вистає можливості власними ресурсами адекватно для себе її означити, у людини може спрацювати «аварійний механізм» психологічного захисту. Такий захисний механізм запускається, коли при важкому стресі через небезпеку для життя відбувається заперечення людиною власних неприємних почуттів. І навпаки, коли у подібному стані розповідь людини про смертельну небезпеку носить ейфорійний характер, тобто така ситуація сприймається як пригода зі щасливим закінченням (Воробйов В.). На відміну від буденного, повсякденного життя, особливі умови діяльності налаштовують професіонала на постійне включення у різноманіття непередбачуваних ситуацій, які необхідно адекватно оцінити та означити, надати їм певного сенсу. Невідповідність змісту ситуації та обставин може відбуватись, коли людина не готова у своїй життєдіяльності зустрічатись з надскладними ситуаціями, на відміну від професіоналів, які працюють у складних умовах. Виходить, особливі умови праці вимагають включення усіх сфер особистості, особливо це стосується когнітивної сфери, щоб означити реальність і визначити як правильно діяти, та емоційно-вольової сфери, щоб активно й адекватно діяти у ній, а також прояву відповідального ставлення до своїх обов'язків.

У наукових дослідженнях, присвячених особливостям виконавчої діяльності та активності професіонала, серед необхідних складників ефективного виконання діяльності було виділено відповідальність, різні її рівні. У психологічній літературі розуміють «відповідальність»: 1) як переживання почуття обов'язку (Журавльов О.); 2) як узятє зобов'язання (Титаренко Т.); 3) як гарантування досягнення потрібних цілей діяльності (Голіков Ю.); 4) як усвідомлене прийняття та здійснення потрібних результатів діяльності (Голіков Ю., Журавльов О.); 5) як здатність усвідомлювати свої почуття, потреби та реалізовувати їх, розуміти цінності та відстоювати їх (Титаренко Т.); 6) як контроль над діяльністю суб'єкта з точки зору виконання прийнятих норм та правил (Ярошевський М., Петровський А.). Отже, відповідальність може виступати, по-перше, як риса особистості – її внутрішнє надбання у процесі життєдіяльності, по-друге, як сформована іншими професійно-важлива якість у процесі професійної діяльності. Так, у психологічній літературі радянського періоду підкреслювалась саме важливість психолого-педагогічного впливу групи, колективу: по-перше, на процес формування у її членів самокритичної та адекватної оцінки ступеня особистої відповідальності за результат спільної праці, по-друге, на прийняття відповідальності за успіх або невдачу у спільній діяльності. Власне, відповідальність людини може супроводжувати процес та всі етапи будь-якої діяльності, яку вона виконує самостійно або у команді з іншими людьми.

Як риса особистості, відповідальність формується у процесі суспільної діяльності у результаті інтеріоризації соціальних цінностей, норм та правил (Ярошевський М., Петровський А.), які передаються людині шляхом навчання та виховання. Зрозуміло, що родина, як первинне соціальне середовище та інші соціальні інститути, в яких знаходиться особистість, демонструють морально-правові ставлення людини до інших людей, до правових норм та своїх обов'язків. Такий зовнішній вплив займає особливе місце у формуванні відповідальності, але й важлива власна усвідомлена готовність особистості брати на себе зобов'язання та виконувати їх. І формування внутрішнього контролю у формі саморегуляції відбувається під час включення особистості у провідні види діяльності відповідно до свого вікового періоду і більш яскраво проявляється ця риса на певних рівнях у професійному середовищі.

Висновки. Отже, відповідальність виступає як особлива професійно-важлива риса, ступінь прояву якої варіюється у межах від безвідповідальності до відповідальності й реалізується у виконанні суб'єктом діяльності до своїх обов'язків і прав відповідно до її умов. Тому проблема відповідальності професіонала, який виконує

відбувається у складних умовах, окреслює багато теоретичних питань, що стосуються особистості професіонала і ступеня складності завдань професійного середовища. Крім того, виступає проблема зв'язку адекватності прийняття рішень професіонала в особливих умовах з рівнем його відповідальності, що також потребує подальшої теоретичної розробки та аналізу.

О.М. Шемчук,

*здобувач, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, Україна
Puziaka11@ukr.net*

Гендерні аспекти професійного мислення жінок-військовослужбовців Державної прикордонної служби України

Одним із основних обов'язків держави є забезпечення гендерної рівності як показника та ознаки розвиненого громадянського суспільства, відповідності його європейським стандартам та включення гендерного компоненту у всі сфери суспільного життя: у політику, економіку, культуру, а також оборонну сферу, зокрема, життєдіяльність Державної прикордонної служби України.

Гендерна політика у Державній прикордонній службі України є складовою загальної гендерної політики у державі, її проекцією на військове середовище. Таку політику у суспільстві визначають як комплексну, цілеспрямовану діяльність держави, міжнародних і недержавних організацій, яка здійснюється ними на національному і регіональному рівнях, та спрямована на інтегрування гендерного підходу в усі сфери політики як засіб ліквідації всіх форм дискримінації за ознакою статі й досягнення рівного розподілу економічних, соціальних і політичних ресурсів між жінками і чоловіками. Відправним терміном проблем гендерної політики є поняття «гендер» [1].

Світовий досвід військового будівництва свідчить, що процеси функціонування та розвитку сучасних армій не відбуваються поза участі жінок. Слід зазначити, що за статистичними даними досить великий відсоток жінок-військовослужбовців проходить службу у різних військових формуваннях. Так, сьогодні у Збройних Силах України проходять службу понад 15 000 жінок, з них приблизно 2000 – офіцери, 15 000 – військовослужбовці військової служби за контрактом, приблизно 400 дівчат навчаються у вищих військових